

Pregledni rad

UDK 821.163.4.09 Nikčević M.

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.radoman@fcjk.me

DOPRINOS MILORADA NIKČEVIĆA SAVREMENOJ KNJIŽEVNOJ MONTENEGRISTICI

U ovome prilogu autor daje osvrt na književnoistorijski rad Milorada Nikčevića. Za gotovo pet decenija aktivnoga naučnog rada, Nikčević je ostavio zamašan naučni opus u čijem je središtu crnogorska književnost XIX i početka XX vijeka. Monografijama o književnim odnosima Petra II Petrovića-Njegoša i Stefana Mitrova Ljubiše, crnogorskoj pripovjedačkoj prozi druge polovine XIX i početka XX vijeka te osobito kapitalnom sintezom *Crnogorska književnost od 1852. do 1918.*, objavljenom kao treći tom *Istorije crnogorske književnosti*, kao i brojnim radovima u kojima je analizirao crnogorsko-hrvatske književne, jezičke i kulturne veze, Nikčević je dao izuzetan doprinos utemeljenju savremene književne montenegristike.

Ključne riječi: *Milorad Nikčević, istorija književnosti, montenegristika, Petar II Petrović-Njegoš, Stefan Mitrov Ljubiša*

Milorad Nikčević pripada krugu crnogorskih naučnika i intelektualaca koji su u potonjih pet decenija odigrali ključnu ulogu u učvršćivanju svijesti o posebnosti crnogorskoga jezika, književnosti i kulture. Za sve to vrijeme Nikčeviću je pripadala osobena pozicija – budući da je cijeli svoj radni vijek proveo u Hrvatskoj, tu stekao univerzitetsku karijeru i potpunu naučnu afirmaciju, osim što je doprinio naučnoj promociji temeljnih odrednica crnogorskoga nacionalnog identiteta, on je bio i dragocjena spona između dviju kultura – crnogorske i hrvatske. Nije prećerano reći da je njegov angažman u tom pravcu bez presedana u novijoj istoriji dviju zemalja. No od ne manjega je značaja i Nikčevićev doprinos fundiranju savremene montenegristike. Njegov je naučni opus zamašan, interdisciplinaran i žanrovski raznolik, pa ćemo se u ovome prilogu zadržati samo na nekoliko okvirnih napomena vezanih za književnoistorijski segment njegova opusa. Zapravo, za onaj dio njegova naučnoga angažmana koji se odnosi na crnogorsku književnost XIX i početka XX stoljeća.

Milorad Nikčević rođen je 14. januara 1941. godine u Stubici (Pješivci), pokraj Nikšića. Osnovnu je školu završio u obližnjim Bogetićima, a gimnaziju u Nikšiću. Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je jugoslavistiku i rusistiku. Zvanje magistra stekao je na Filozofskome fakultetu u Novom Sadu, a zvanje doktora nauka na Filološkome fakultetu u Beogradu, pod mentorstvom poznatoga historičara književnosti Jovana Deretića. Svoju vezanost za domovinu i njezinu književnost Nikčević je iskazao izborom teme i magistarskoga i doktorskoga rada. Tema magistarskoga rada bila je *Stefan Mitrov Ljubiša i Njegoš – uticaji i paralele* (1978), a doktorskoga *Crnogorska pripovijetka od 60-ih godina XIX vijeka do Prvoga svjetskog rata* (1985). Milorad Nikčević je za svojega 45-godišnjeg rada obavljao razne funkcije i dužnosti – od srednjoškolskoga profesora do redovnoga univerzitetskog profesora u trajnome zvanju. Profesor je Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Pored nekoliko stotina eseja i naučnih i stručnih radova autor je i 21 knjige iz oblasti filologije, metodike nastave jezika i književnosti i kulturologije te voditelj nekoliko naučnih projekata, među kojima je svakako najznačajniji međunarodni naučni projekat o crnogorsko-hrvatskim vjekovnim književnim, kulturnim i jezičkim vezama, koji je uz potporu Ministarstva znanosti Republike Hrvatske trajao gotovo dvije decenije. Milorad Nikčević je svojim montenegrističkim angažmanom u Hrvatskoj postao simbol borbe za crnogorski identitet. Gotovo da nema značajnijega projekta iz te oblasti a da on u njemu nije učestvovao. O tome ponajbolje svjedoči činjenica da je on 1995. godine na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu utemeljio crnogorski studij Montenegrina, onda kad je i u Crnoj Gori bilo gotovo nezamislivo osnivanje takvoga studija. Član je Društva hrvatskih književnika, Matice hrvatske, Hrvatskog filološkog društva, Dukljanske akademije nauka i umjetnosti i dr.¹

Kad se sagleda u cjelini naučni opus Milorada Nikčevića, lako je uočljivo da je on po svojim primarnim interesovanjima i postignućima zapravo historičar književnosti. Središnje pak mjesto u njegovim književnoistorijskim istraživanjima pripada crnogorskoj književnosti XIX i početka XX vijeka. No ako je tematikom Nikčević uglavnom orijentisan na crnogorsku književnost naznačenoga perioda, pristupom materiji, načinom njene obrade on je u prvo-m redu usmjeren na dodire, interferencije i uticaje u literaturi. Ogleda se to kako u njegovu magistarskome radu, đe je „sučelio“ dva klasika crnogorske književnosti, Njegoša i Ljubišu, a potom ispitao i njihov odnos prema usmenoj književnosti, tako i u doktorskoj disertaciji, u kojoj je osvijetlio cio jedan

¹ V. Nada Drašković, *Bio-bibliografija Milorada Nikčevića*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016.

nepoznati korpus naše literature i sagledao ga u kontekstu južnoslovenskih i evropskih literarnih tokova. Takva je, na koncu, i njegova kapitalna *Istorija crnogorske književnosti od sredine XIX vijeka do 1918. godine*.

Magistarski rad *Stefan Mitrov Ljubiša i Njegoš – uticaji i paralele* Milorad Nikčević je odbranio na Filozofskome fakultetu u Novom Sadu 1976. godine. Koincidiralo je to s naglim rastom naučnoga interesovanja za Stefana Mitrova Ljubišu, značajnu i do toga trenutka prilično neproučenu ličnost crnogorske književne istorije. Prvo je 1976. godine Crnogorska akademija nauka i umjetnosti organizovala u tadašnjem Titogradu i Budvi veliki naučni simpozijum o Ljubiši, a iste godine publikovan je i zbornik s toga simpozijuma. Zatim su se u nekoliko narednih godina pojavile tri dragocjene književnoistorijske monografije o Ljubiši – *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše* Božidara Pejovića (1977), *Pripovijedanje kao opsesija* Nova Vukovića (1980) i *Tragajući za Ljubišom* Radoslava Rotkovića (1982). Kad se to ima u vidu, postaje jasno da je Ljubiša krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX vijeka, više od kojega drugog pisca, dospio u centar pažnje crnogorske književne historiografije. Nikčevićeva magistarska teza pojavila se kao zaseban tematski blok u knjizi *Transformacije i strukture* (Školske novine, Zagreb, 1982) i skrenula pažnju naučne javnosti upravo smjelim metodološkim iskorakom. U uvodnome dijelu studije Nikčević ovako objašnjava svoj književnoistorijski postupak: „Književno djelo Njegoša i Ljubiše pruža nam dovoljno mogućnosti da njegove međusobne, jedva uočljive veze, unutrašnje strukturiranosti i dodirnosti što su satkane od suptilnih i teško uočljivih nijansi i boja sagledamo, ponajviše u tematskom i motivskom svijetu, zatim u formalnom pogledu, a ponekad i u dalekim reminiscencijama, idejno-umjetničkim i estetskim uticajima. Tek kad se Ljubišine pripovijesti razmotre komparativno, u odnosu prema Njegoševu djelu i drugim oblicima i formama crnogorskoga usmenog i pisanog stvaralaštva, doći će do pouzdanijih sinteza i zaključaka o Ljubiši kao piscu i umjetniku, o prirodi njegova stvaralaštva.“²

Studija o Ljubiši i Njegošu, u kompozicionom pogledu, sastoji se od dviju cjelina. Prvu cjelinu, naslovljenu „Ljubiša i Njegoš: književnoistorijske paralele, uzori i nadahnuća“, čine tri rada u kojima Nikčević obrazlaže svoj pristup, ukazuje na Ljubišina prva saznanja o Njegošu, apostrofirajući činjenicu da je Ljubiša jedan od prvih Njegoševih komentatora i priređivača, i upušta se u analizu njegova izdanja *Gorskoga vijenca*. U tome prvom dijelu studije Nikčević pokazuje izvanrednu upućenost kako u građu i literaturu tako i u suptilna tekstološka pitanja. Analize konkretnih istorijskih, književnoisto-

² Milorad Nikčević, *Transformacije i strukture. Književne studije i metodički prilozi*, Školske novine, Zagreb, 1982, str. 15–16.

rijskih i tekstoloških problema, đe ukazuje na Ljubišine greške u pojedinim stihovima ali u cjelini pozitivno ocjenjuje njegove komentare, Nikčeviću su samo podloga za širu književnoistorijsku kontekstualizaciju. Nakon što je problem osvijetlio s više strana, Nikčević lapidarno zaključuje: „I na kraju, treba reći da je Ljubiša u svim sudovima i komentarima koje je napisao o Njegoševu *Gorskom vijencu* iskazivao i svoju imanentno-eksplicitnu poetiku koja će se stvaralački oploditi, estetsko-umjetnički uzreti najbolje u njegovim pripovijestima.“³ Druga cjelina studije o odnosu Ljubiše i Njegoša, pod naslovom „Njegoševo djelo – izvor Ljubišinih tema, motiva i inspiracija“, koju čine četiri zasebna priloga, usmjerena je na „unutrašnji pristup“ – odnosno pronicanje u književno djelo Ljubiše u odnosu prema stvaralaštvu Petra II Petrovića-Njegoša.

U prvome dijelu toga temata nalazimo prilog „Transformacijski tragovi epskoga pjesništva i Njegoševih strukturalnih elemenata u poetsko-narativnom opusu Stefana Mitrova Ljubiše“. Nikčević skicira najranije periode Ljubišina književnoga stvaralaštva s posebnim osvrtom na ranu pjesmu *Boj na Visu*. Pažljivi analitički uvid u to djelo upućuje ga na zaključak: „Može se, dakle, zaključiti da je pjesma *Boj na Visu* i svojim estetičkim učinkom, sadržajem i jezikom, Ljubišino najmanje originalno djelo. Zapravo, ona je velikim dijelom, mozaik reminiscencija i pojedinih strukturalnih elemenata asimiliranih iz Njegoševa *Gorskog vijenca*, njegovih epskih pjesama ‘na narodnu’ i crnogorske narodne poezije novijeg vremena.“⁴ Nakon takve ocjene Nikčević se usredsređuje na paralele u Ljubišinu i Njegoševu djelu koje se tiču oblika usmenog stvaralaštva što se u transformisanoj formi srijeću kod ta dva pisca.

Već samim naslovom narednoga priloga „Originalnost uprkos uticajima (tematološki i motivski susreti, dodiri i prožimanja Njegoševa i Ljubišina djela *Lažni car Šćepan Mali*)“ Nikčević sugerise okvir u kojem se kreće poredbeno analiza Ljubišine prve pripovijesti i Njegoševe drame. Polemišući sa, u kritici prenaplašenim, stavovima o neoriginalnosti Ljubišine pripovijesti, odnosno optužbama da je svoje prvo prozno djelo „preuzeo“ od Njegoša, Nikčević ukazuje na zajedničke izvore, građu i tek u kompozicionom pogledu veće sličnosti između Ljubišina i Njegoševa djela. Time s Ljubiše skida hipoteku nepravdanih optužbi a u teorijsko-metodološkom pogledu daje značajan doprinos osvjetljavanju odnosa i uticaja dvojice klasika crnogorske književnosti. Nikčević pronicljivo zapaža: „čitajući Njegoševo djelo *Lažni car Šćepan Mali*, proučavajući njegov *Gorski vijenac*, Ljubiša je spontano upijao iz tih djela pojedine slike, pjesničke impresije, iskustva i motive, pa je sve to

³ Isto, str. 32.

⁴ Isto, str. 72.

stvaralački osmišljeno i preobraženo, koristio u svom djelu. Bio je to, dakle, materijal preko kojega je Njegoševa poezija, posredno i neposredno, kao i u tvorevini *Lažni car Šćepan Mali*, učestvovala u izgrađivanju Ljubišine stvaralačko-umjetničke individualnosti.⁵

U prilogu „Transformacijski nivoi usmene i pisane književnosti u djelima Petra II Petrovića-Njegoša i Stefana M. Ljubiše“ Nikčević se upušta u analizu složenih odnosa usmene i pisane literature i na primjerima dvojice najznačajnijih crnogorskih pisaca XIX vijeka, Njegoša i Ljubiše, prati suptilna prelijanja, transformacije i intertekstualne odnose. Nikčević primjećuje: „Ako se detaljnije komparativno-genetski posmotre najznačajnija ostvarenja crnogorske usmene književnosti te djela Njegoša i Ljubiše, moguće je utvrditi da su i jedan i drugi stvaralac zaista tematizovali svijet svojih tvorevina na osnovu narodnog stvaralaštva. Drugim riječima, paralelnim razgledanjem u trouglu naznačenih ostvarenja – narodnog stvaralaštva – Njegoševa i Ljubišina – da se ustanoviti u kojem su stepenu spomenuti stvaraoci transformisali pojedine usmene, odnosno narodno-folklorne elemente.“ S tako postavljenim heurističkim izazovom Nikčević uspješno izlazi na kraj pronalazeći veliki broj primjera transformacije elemenata usmenoga stvaralaštva u djelima Njegoša i Ljubiše, a posebno su dragocjena njegova pronicljiva zapažanja o literarnim paralelama u djelu dvojice klasika crnogorske književnosti. On se ne zadržava samo na uočavanju interferencija i sličnosti, već nudi odgonetku i nijansiranih razlika u pristupu folklornoj građi kod Njegoša i Ljubiše, pa zaključuje: „Ljubiša, za razliku od Njegoša, i ovim transformacionim temama pristupa (...) s humoristično-satiričnom namjerom. Uz to, u njegovoj interpretaciji takvih transformacionih narodnih običaja i magijskih moći uvijek se krije prosvjetiteljsko-didaktički stav, dok su oni kod Njegoša dignuti do stepena poimanja života i svijeta, u čemu je i najveća razlika.“⁶

U završnome prilogu studije – „Koherentnosti, susreti, dodiri i prožimanja tematsko-motivskih svjetova Stefana M. Ljubiše i Petra II Petrovića Njegoša“ – Nikčević propituje tematsko-motivske i imago-loške aspekte Ljubišina i Njegoševa djela. U opsežnoj analizi brojnih paralela minuciozno navodi sve sličnosti, ali uočava i bitne razlike koje se tiču odnosa prema mletačkome, odnosno turskome svijetu. Analiza je, u prvome redu, usmjerena na ideološku tačku gledišta likova: Njegoševih vojvode Draška i Vuka Mandušića i Ljubišinih Kanjoša Macedonovića i Vuka Dojčevića. Svoja temeljita istraživanja Nikčević rezimira pronicljivim zaključkom: „Ima jedna vrlo važna razlika između Njegoša i Ljubiše i u pristupu mletačkom i turskom svijetu.

⁵ Isto, str. 93.

⁶ Isto, str. 110.

U centru Ljubišine umjetničke obrade, njegove opservacije su – Venecijanci, a Turcima se bavi uzgradno, samo u nekoliko pripovijesti, dok je u Njegoša obrnuto. (...) Sve u svemu, Njegošev *Gorski vijenac*, narodna predanja, mnogi drugi dokumenti o tome vremenu dali su Ljubiši inspirativnu građu da u svom narativnom književnom opusu oblikuje primjere moralnih, duhovnih i herojskih likova, ličnosti kakve su prisutne u Njegoševoj sveopštoj poetskoj sintezi.⁷ Prerađenu i dopunjenu verziju studije o literarnim vezama Petra II Petrovića-Njegoša i Ljubiše Nikčević je objavio 2011. godine.⁸

Nikčevićeva studija o literarnim vezama i uticajima Ljubiše i Njegoša u književnokritičkim krugovima naišla je na dobar prijem kao značajan doprinos osvjetljavanju literarnih relacija i intertekstualnih odnosa. Istoričar književnosti Krsto Pižurica o njoj je zapisao: „Nikčevićeva komparativna studija (...) pokazuje autorovu zrelost, smisao za analitičko proučavanje književnih pojava i nerv za otkrivanje detalja koji vode do sinteza. Naobrazba autora ove studije, njegova umješnost u otkrivanju pojava, moderan pristup problematici ove vrste, stepen informisanosti, jezik i stil kojim je ova studija pisana osnova su nadanju da će se Nikčević ovom problematikom dalje baviti.“⁹ Koliko je Krsto Pižurica bio u pravu, pokazaće Nikčevićev docniji naučni angažman.

Da je crnogorska književnost XIX vijeka u središtu njegova naučnoga interesovanja, Milorad Nikčević će potvrditi i u doktorskoj disertaciji *Crnogorska pripovijetka od 60-ih godina 19. vijeka do Prvog svjetskog rata*. Disertacijom, objavljenom pod naslovom *Crnogorska pripovijetka između tradicije i savremenosti*,¹⁰ ponudio je najcjelovitiji uvid u crnogorsku proznu produkciju naznačenoga perioda. Taj ambiciozno zamišljeni poduhvat podrazumijevao je izuzetan napor da se prikupi i sabere obimna građa rasuta uglavnom po crnogorskoj, a dijelom i južnoslovenskoj periodici, pogotovo ako se zna da do pojave Nikčevićeve monografije o većini pisaca obrađenih u njoj – jedva da je bilo zbora u našoj književnoj historiografiji. Zato je Nikčević temi pristupio ab ovo. U uvodnome tekstu monografije donosi pregled dotadašnjih proučavanja naznačenoga perioda i nudi vlastiti stilski naziv za prelazni period od romantizma ka realizmu – folklorni realizam. Argumentovano obrazlažući zasnovanost takvoga stilskog određenja, Nikčević objašnjava i cilj svojega istraživanja: „Namjera nam je, zapravo, da u svjetlosti pluralističkih metodo-

⁷ Isto, str. 126–127.

⁸ Milorad Nikčević, *Njegoš i Ljubiša: uticaji i paralele*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.

⁹ Krsto Pižurica, „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1983, str. 641.

¹⁰ Milorad Nikčević, *Crnogorska pripovijetka između tradicije i savremenosti. Književnoistorijsko i tipološko određenje pripovijetke od 60-ih godina 19. vijeka do Prvog svjetskog rata*, NIO „Univerzitetska riječ“, Titograd, 1988.

loških pristupa osvijetlimo najbitnije elemente, književno-kulturna i tipološka svojstva, strukturne kategorije pripovjedačke književnosti ovog perioda. Drugačije kazano, želimo da književnoistorijskim, interpretativnim, analitičko-kritičnim i drugim metodama, raščlanimo najvažnije elemente pripovijetke koja se u ovom dugom vremenskom razdoblju razvijala i nametnula kao jedan od istaknutih književnih žanrova u Crnoj Gori.¹¹

Monografija je koncipirana u tri dijela, a svaki od njih sačinjava nekoliko poglavlja i potpoglavlja. Prvi dio naslovljen je „Književnoistorijski i kulturni ambijent nastanka pripovijedaka“, drugi dio je „Geneza i tokovi razvoja pripovijedaka“, a treći dio monografije nosi naziv „Evropski književni kontekst“. Tri dijela monografije zapravo označavaju tri različita teorijsko-metodološka pristupa materiji. Dok je prvi dio usmjeren na „spoljašnji pristup“ i predstavlja sveobuhvatan književnoistorijski pregled, drugi dio je posvećen „unutrašnjem pristupu“, tipološkome, žanrovskom i interpretativnome uvidu u korpus, dok je završni dio studije orijentisan na komparatističku dimenziju problema.

U prvom dijelu knjige, kroz nekoliko poglavlja i potpoglavlja, data je sveobuhvatna društveno-politička, kulturološka i književnoistorijska panorama Crne Gore od sredine XIX vijeka do Prvoga svjetskog rata. Autor je posebnu pažnju posvetio svekolikome kulturnom zamahu (osnivanje kulturno-umjetničkih društava, pjevačkih i diletantskih družina, pokretanje časopisne produkcije...), osobito u centrima kulturnoga života toga perioda – Cetinju i Nikšiću. Na kulturni zamah, pored nešto povoljnijih društveno-političkih okolnosti, u velikoj mjeri uticala je i pojava izvanjaca i inostranaca u Crnoj Gori, čemu je Nikčević posvetio cijelo jedno opširnije poglavlje. Kao izvrstan poznavalac te epohe Nikčević polazi od opštepoznate činjenice da su u crnogorskom kulturnom životu XIX vijeka presudnu ulogu odigrali „izvanjci“, mahom s prostora Srbije i Vojvodine, ali i drugih južnoslovenskih i slovenskih krajeva, pa prateći uslove i genezu pojave izvanjaca u Crnoj Gori, detekcijom ključnih elemenata toga procesa on, osim što ukazuje na njihov značaj, nagovještava i onu u literaturi rjeđe uočavanu dimenziju problema koju će potpunije definisati nešto docnije u zasebnome radu će konstatuje: „Dugotrajno prisustvo tih duhovnih poslenika u političkom, društvenom, ekonomskom, a naročito u kulturnom životu Crne Gore, uticalo je umnogome ne samo na organizaciono-političko i konstitutivno ustrojstvo crnogorske državnosti, njene uprave u drugoj polovini XIX vijeka, već je daleko više uticalo na izmjenu istorijske, sociološke, sociolingvističke i ukupne kulturološke slike Crnogora-

¹¹ Isto, str. 16.

ca.“¹² Prije no što se u drugom dijelu knjige usredsrijedi na odabrani korpus, Nikčević u posebnom potpoglavlju analizira ulogu i značaj Sima Matavulja u razvoju crnogorske pripovijetke.

U drugome, najopsežnijem dijelu knjige Nikčević se upušta u žanrovska i tipološka određenja korpusa koji je naznačen naslovom. Polazeći od genoloških razgraničenja te ukazujući na snažno prisustvo usmenoga književnog iskaza, predlaže podjelu na tri tematsko-motivske cjeline, „koje, ujedno, predstavljaju i tokove razvoja crnogorske pripovijetke“: 1. Počeci crnogorske pripovijetke – Njegoševa pripovjedna zbilja; 2. Pripovijetke iz narodnog života – na Vukovim i Ljubišininim stazama; 3. Pripovijetke na tradicionalnim i novim stazama. Prije nego se upusti u temeljno preispitivanje dometa i vrijednosti toga nasljeđa, Nikčević daje precizan sintetički sud: „Književnost druge polovine 19. i početkom ovog vijeka u Crnoj Gori, gledano u cjelini, predstavlja sporo preovladavanje tradicionalnog načina pisanja i oblikovanja literarnog svijeta. Ujedno, to je i vrijeme sporog sazrijevanja književnih stvaralaca. Njihove tvorevine, i pored stvarnih pisaca koji su ‘uticali’ na njih, nijesu vodile brzom razvitku i razbijanju okvira regionalnih tema i motiva, odnosno regionalnog načina oblikovanja. No, ipak, u krilu takve proze izdvajaju se, ponekad, i značajnije estetske vrijednosti, ali nedovoljne da prevaziđu estetička pripovjedna zrenja S. M. Ljubiše, M. Miljanova i S. Matavulja.“¹³

U okviru prve tematsko-motivske cjeline Nikčević analizira dvije Njegoševe priče – *San na Božić* i *Žitije Mrđena Nesretnikovića njim samijem pisano*, ali je posebno značajan segment te cjeline osvrst na pitanje autorstva pripovijetke *Jela ili vjerenica Crnogorka*, đe problematizuje po inerciji usvojen stav da je Njegoš autor toga teksta.

Najobimniji dio monografije jeste potpoglavlje u kojem je dat pregled drugoga tematsko-motivskoga bloka, đe pored tipologije toga korpusa donosi i cijelu galeriju nepoznatih ili manje poznatih pripovjedača prisutnih u onovremenome književnom ambijentu Crne Gore. Građu je razvrstao u tri stilsko-tematska kruga: 1. Folklorne i didaktičke pripovijetke; 2. Istorijske pripovijetke; 3. Anegdotske i humorističko-satirične pripovijetke. Prateći tako naznačenu podjelu, Nikčević daje, kroz analizu važnijih djela, dvadesetak portreta crnogorskih pripovjedača te epohe. Taj analitičko-sintetički postupak primijenio je i u analizi trećega tematsko-motivskog bloka, koji je razvrstao u dva rukavca: 1. Tradicija u novim uslovima i 2. Nove težnje. Osvrćući se na Nikčevićevu studiju, književni historičar Slobodan Vujačić primjećuje: „O svakom pripovjedaču autor je iznio osnovne književnoistorijske premise i po-

¹² U knjizi: Milorad Nikčević, *Filološke rasprave. Interkulturalni kontekst*, Geos – Crnogorsko-hrvatsko prijateljsko društvo „Ivan Mažuranić“ – HCDPRH, Podgorica, 2002, str. 45.

¹³ Milorad Nikčević, *Crnogorska pripovijetka...*, str. 140.

datke, utvrdio osnovna tipološka obilježja njihova rada na pripovijeci; izvršio analizu većeg broja pojedinačnih njihovih ostvarenja. Unatoč velikom broju imena, autor monografiju nije koncipirao, kako je to istakao prof. Deretić u svojoj recenziji 'kao zbirku ili pregled potreba, katalog pisaca, nego kao široko postavljenu analitičko fundiranu književnoistorijsku studiju u kojoj je izvršio neophodnu sistematizaciju, razvrstavši opsežan materijal po skupinama i podskupinama'.¹⁴

Završni dio monografije čini obimnija studija „Evropski književni kontekst“. Na tragu Nikčevićevih postojanih interesovanja za komparatističke teme ta studija daje sveobuhvatan prikaz prevodilačkih aktivnosti u Crnoj Gori druge polovine XIX i početkom XX vijeka. U skladu s književnim afinitetima epohe najčešće se prevode djela evropskoga, a osobito ruskoga romantizma, dok su realistički sadržaji zastupljeni u manjem obimu. Nikčević postavlja pitanje „u koliko su mjeri predstavnici istočnoevropske/zapadnoevropske narativne književnosti, koji su prevedeni u crnogorskog periodici, uticali i podsticali crnogorske stvaraoce na tvorački pripovijedni svijet i narativni duhovni razmah. Drugim riječima, valja znati koliko je strana zapadnoevropska pripovijedna literatura uspjela 'razbiti okamine' i tradicionalne tematsko-motivske i jezičko-izričajne kanone crnogorskog jezika koji su se zadugo zadržali u crnogorskoj pisanoj i usmenoj tradiciji.“¹⁵ Tom zamašnom studijom Nikčević nije ponudio samo cjelovit pregled naznačenoga korpusa, već je i analizama konkretnih prijevoda naznačio moguće komparatističke pravce budućih istraživanja te teme.

U recenziji rukopisa te kapitalne književnoistorijske monografije Jovan Deretić je zapisao: „M. Nikčević je nastojao dati pouzdan naučni prilog istoriji naše književnosti. Pokupio je ogromnu građu, najvećim dijelom nepoznatu, znanstveno je opisao, sistematizovao i verifikovao u književnoistorijskom, kritičkom i komparativnom sučeljavanju. Težio je da bude što pouzdaniji, što egzaktniji, da iscrpi sve izvore, da konsultuje što širu teorijsku i književnoistorijsku literaturu. Služio se i modernim, tj. savremenim postupcima nauke o književnosti, što je došlo do izražaja u pojedinačnim analizama i teorijskim određenjima.“¹⁶

Crnogorskoj književnosti XIX i početka XX vijeka Milorad Nikčević će se vraćati i docnije u nizu dužih ili kraćih priloga publikovanih u brojnim

¹⁴ Slobodan Vujčić, „Između tradicije i savremenosti“, *Glas Slavonije*, br. 13443, Osijek, 27. listopada 1988, str. 12.

¹⁵ Milorad Nikčević, isto, str. 359.

¹⁶ Citirano prema: *Dnevnik čitanja jednog intelektualca. Književnokritička misao o djelu Milorada Nikčevića*, HCDP „Croatica – Montenegrina“, CKD „Montenegro – Montenegrina“, KUD „Montenegro“, SCUH, Geos, Zagreb – Osijek, 2006, str. 65.

zbornicima radova ili, pak, u zasebnim knjigama.¹⁷ Dosljedno se pridržavajući analitičko-komparativnoga metoda tumačenja književnih fenomena, pozicionirao se kao nesumnjivo najbolji poznavalac i najznačajniji proučavalac crnogorske književnosti druge polovine XIX i početaka XX vijeka. Stoga je bilo posve očekivano da će svoja znanja o datoj oblasti i izuzetnu teorijsku upućenost usmjeriti na izradu sveobuhvatne književnoistorijske sinteze toga perioda. Na takav čin bio je podstaknut, u prvome redu, od svojega brata, glasovitoga crnogorskog filologa Vojislava P. Nikčevića, koji je 2006. godine inicirao izradu cjelovite istorije crnogorske književnosti. Iznenaдна smrt Vojislava P. Nikčevića prekinula je u zametku taj kapitalni projekat za crnogorsku nauku i kulturu. Ipak, Milorad Nikčević je nastavio započeti posao i finalizovao svoj dio sinteze. Voluminozna monografija *Crnogorska književnost od 1852. do 1918.* objavljena kao treća knjiga *Istorije crnogorske književnosti* u izdanju Instituta za crnogorsku književnost 2012. godine, do danas je najcjelovitije i najsveobuhvatnije djelo o nekom periodu crnogorske književnosti, iscrpan analitičko-komparativni registar književnih fenomena naznačene epohe te dragocjeno i nezaobilazno naučno postignuće.

Knjigu *Crnogorska književnost od 1852. do 1918.* Nikčević je koncipirao u devet poglavlja što nude detaljnu panoramu crnogorske književnosti naznačenoga perioda. Prvo poglavlje pod nazivom „Razdoblje romantizma, realizma i moderne u crnogorskoj književnosti“ sadrži veći broj manjih potpoglavlja u kojima autor nudi pouzdanu književnoistorijsku paradigmu proučavanja crnogorske književnosti druge polovine XIX i početka XX vijeka, kroz analizu poetičkih, genoloških i stilskih osobenosti epohe, kao i osvjetljavanjem političkih i društvenih okvira koji su obilježili literarni razvoj u proučavanome vremenu. Autor detaljno piše o značaju književno-kulturnih središta, ulozi novopokrenutih stamparija, književnoj periodici, kao i drugim publikacijama koje su sadržale književne priloge, posebno se osvrćući na dje-

¹⁷ Videti: *Hrvatski i crnogorski književni obzori*, Zagreb, 1995; *Na civilizacijskim ishodištima*, Osijek, 1999; *Književna približavanja*, Osijek, 2001; *Odsjaji kultura* (Hrvatska i crnogorska kultura stoljećima), Zagreb, 2002; *Filološke rasprave* (Interkulturalni kontekst), Podgorica, 2002; *Apologetika crnogorskoga jezika*, Osijek, 2004; *Komparativna filološka odmjerenost*, Cetinje – Osijek, 2006; *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I. Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima*. U duhovnim prostorima Crne Gore/Boke kotorske, HCDP „Croatia – Montenegrina“ RH, CKD „Montenegro – Montenegrina“, ICJJ „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje – Osijek, 2009; *Crnogorske filološke teme*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2010; *Njegoš i Ljubiša: uticaji i paralele*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011; *Hrvatski i crnogorski književno-kulturni smjerokazi*, HCDP „Croatia – Montenegrina“ RH & CKD „M – M“ & Institut za crnogorski jezik i književnost, Osijek, 2013; *Metodičke i metodološke književno-problemske studije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017; *Crnogorske filološke studije*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017.

latnost izvanjaca (i osobito Sima Matavulja) u Crnoj Gori. Drugo poglavlje naslovljeno je „Poezija druge polovine XIX i početka XX vijeka“, a pored uvodnoga teksta u kojem su skicirane centralne poetičke tračnice poetskoga razvoja epohe, donosi tri cjeline pod naslovima „Pjesništvo epskoga narodnog duha“, „Pjesnička ekspanzija krajem XIX i u osvitu XX vijeka“ i „Pregled poezije za decu“. U okviru prve cjeline predstavljeno je 12, a u okviru druge cjeline 14 cjelovitih portreta autora koji reprezentuju naslovom određene stilske i poetičke osobenosti potpoglavlja definisanih pjesničkih krugova. Poglavljem o počecima poezije za decu, Nikčević je prvi put u našoj književnoj historiografiji ponudio sintetički uvid u to istraživački zanemareno područje naše literature. Treće poglavlje „Proza druge polovine XIX i početka XX vijeka“ nastalo je na osnovu autorovih temeljnih istraživanja obavljenih tokom pripreme doktorske disertacije. U okviru potpoglavlja „Pripovjedna zbilja Stefana Mitrova Ljubiše i Marka Miljanova Popovića“, „Na stazama Stefana M. Ljubiše, Marka Miljanova Popovića i Vuka S. Karadžića“, „Folklorne i didaktičke pripovijetke“, „Istorijske pripovijetke“, „Anegdotske i humorističko-satirične pripovijetke“, „Između tradicije i savremenosti“, „Modernistički impulsi i avangardne težnje“, „Jezik crnogorskih pripovjedača“ i „Od tradicionalnoga crnogorskog ka vukovskome *srpskom* jeziku“ dato je 36 književnoistorijskih portreta crnogorskih pripovjedača s kraja XIX i početka XX vijeka, a ukazano je i na tipološke, genološke i stilske osobenosti crnogorske narativne proze epohe realizma i moderne te na sociolingvističke specifičnosti toga perioda. U četvrtome poglavlju pod naslovom „Crnogorski bokokotorski i pljevaljski književni krug“ Nikčević je obradio literarnu djelatnost autora koje je tradicionalistička književna historiografija tretirala izvan konteksta crnogorske literature, vodeći se anahronom i ideološki motivisanom koncepcijom da je crnogorsko (i to u regionalnom, a ne nacionalnom smislu) samo ono što je ulazilo u sastav podlovcenske, odnosno nahijske Crne Gore. Nikčević polazi od utemeljene premise o potrebi integralnoga sagledavanja crnogorske kulture, pa detaljno raspravlja o duhovnome jedinstvu prostora koji su usljed istorijskih okolnosti prisustva na crnogorskom tlu Osmanskoga Carstva, Mletačke Republike i, docnije, Austrije i Austrougarskoga Carstva, stoljećima bili politički razjedinjeni. Za razliku od ostatka knjige u kojem je genološka podjela poslužila kao primarni klasifikacijski model, u ovome poglavlju primijenjen je teritorijalni model klasifikacije, pa pored uvodnoga sintetičkoga potpoglavlja, u njemu srijećemo dva potpoglavlja, „Bokokotorski krug pisaca“ i „Pljevaljski krug pisaca“ u kojima je dato 13 portreta književnih djelatnika, bilo da je riječ o pjesnicima ili proznim piscima. Među piscima čiji su analitičko-sintetički radovi ponuđeni u ovome poglavlju nalazi se, prvi put u književnoj montenegristici, i ime pljevaljskoga zavičajnika, značajnoga

pripovjedača i romanopisca s kraja XIX i samoga početka XX vijeka, Lazara Komarčića. Peta glava donosi pregled dramske književnosti, šesta putopisne i memoarske literature, sedma je posvećena književnoj kritici i nauci o književnosti dok je osmo, završno poglavlje knjige usmjereno na evropski književni kontekst i donosi analizu korpusa prevedene poetske i pripovjedne književnosti. Sumirajući rezultate svojih višedecenijskih istraživanja predložene u ovoj dragocjenoj monografiji, Nikčević u rezimeu veli: „Crnogorska pripovjedna proza od pedestih godina XIX vijeka do Prvog svjetskog rata, kao najznačajniji književni fenomen ovoga razdoblja, određena je žanrovski i tipološki, ali u isto vrijeme osmotrena i u odnosu prema drugim južnoslovenskim i nacionalnim književnostima, prije svega prema srpskoj i hrvatskoj, da bi se utvrdio stepen žanrovske, oblikovne, jezičko-stilske i tipološko-umjetničke razvijenosti i da se vidi u kojoj je mjeri bilo dodira, istorijskoga suodnosa, susreta i prožimanja među tim južnoslovenskim kontaktnim literaturama istoga pravca i umjetničko-estetske orijentacije. Zbližavanja, međusobnog dodira, kontakata, refleksa i prožimanja svakako je bilo, a doprinijeli su im, među ostalima, pjesnici i prozaisti izvanjci. I ta pitanja, kao i niz drugih problema, ušli su u krug naših književnoistorijskih istraživanja u ovom tematu. Naravno, njima smo na kraju pridodali i začetke književne kritike, pokušaje konstituisanja književne naučne misli kroz čiju se optiku nastojala sagledavati i estetski vrednovati književnost ovoga dugog perioda.“¹⁸

O Nikčevićevoj kapitalnoj sintezi mjerodavan sud izrekao je makedonski montenegrist Naume Radičeski: „I zato nam se tek sad, preko ovoga kapitalnog projekta prof. Milorada Nikčevića, cjelovitije otkriva crnogorsko književno bogatstvo nastalo u postnjegoševskome periodu u Crnoj Gori, ali ne samo nama, već i onima koji su daleko upućeniji montenegristi i južnoslavisti. Sinteza staroga, ali još uvijek neizbježnoga pozitivizma (jako primjenljivog na ovu epohu), s jedne strane, i mnoštvo egzogenetskih elemenata koji su karakteristični za moderna i aktuelna proučavanja književnosti, s druge strane, Nikčevićev književnoistorijski pristup čine ne samo analitički produbljenijim, nego i dosljedno preciznim, nedvosmisleno jasnim i konciznim. To su atributi koji njegovu književnu istoriju čine čitljivom i prihvatljivom za recipijente s vrlo različitim intelektualnim profilom i različitim mogućnostima. Kao posebne odlike ove knjige moramo dodati još i enciklopedijsku širinu, faktografsku preciznost i iscrpnost.“¹⁹

¹⁸ Milorad Nikčević, *Istorija crnogorske književnosti knj. III, Crnogorska književnosti od 1852. do 1918*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 718.

¹⁹ Naume Radičeski, *Crnogorska književnost u makedonskome ogledalu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013, str. 307.

U potonje četiri decenije Milorad Nikčević obogatio je književnu i kulturnu montenegristiku brojnim priložima o crnogorskoj književnosti i njenim odnosima sa susjednim, bliskim literaturama. Pored drugih značajnih radova od posebne su vrijednosti njegove monografije o odnosu Stefana Mitrova Ljubiše i Petra II Petrovića-Njegoša, crnogorskoj pripovjednoj prozi druge polovine XIX i početka XX vijeka te voluminozna književnoistorijska sinteza o crnogorskoj književnosti od 1851. do 1918. godine, kojom je postavio visoke standarde monografske obrade nacionalne književnosti ne samo u kontekstu književne montenegristike, već i na širem slavističkome prostoru. Njegova je osobita zasluga i što je stvorio ili pomogao u stvaranju kadra za bavljenje montenegristikom, ne samo u Crnoj Gori, no i u inostranstvu, a osobito u Hrvatskoj.

Bibliografija

- *Dnevnik čitanja jednog intelektualca. Književnokritička misao o djelu Milorada Nikčevića*, urednici Milica Lukić & Mile Bakić, HCDP „Croatica – Montenegrina“, CKD „Montenegro – Montenegrina“, KUD „Montenegro“, SCUH, Geos, Zagreb – Osijek, 2006.
- Drašković, Nada. *Bio-bibliografija Milorada Nikčevića*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016.
- *Između dviju domovina: zbornik Milorada Nikčevića*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Filozofski fakultet & Institut za crnogorski jezik i književnost, Osijek, 2011.
- Nikčević, Milorad. *Apologetika crnogorskoga jezika*, HCDP „Croatica – Montenegrina“ RH, CKD „Montenegro – Montenegrina“, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, SCURH, KUD Montenegro, Osijek, 2004.
- Nikčević, Milorad. *Crnogorska pripovijetka između tradicije i savremenosti. Književnoistorijsko i tipološko određenje pripovijetke od 60-tih godina 19. vijeka do Prvog svjetskog rata*, NIO „Univerzitetska riječ“, Titograd, 1988.
- Nikčević, Milorad. *Crnogorske filološke studije*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017.
- Nikčević, Milorad. *Crnogorske filološke teme*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2010.
- Nikčević, Milorad. *Filološke rasprave. Interkulturalni kontekst*, Geos – Crnogorsko-hrvatsko prijateljsko društvo „Ivan Mažuranić“ – HCDPRH, Podgorica, 2002.
- Nikčević, Milorad. *Hrvatski i crnogorski književni obzori*, NCZH, Zagreb, 1995.

- Nikčević, Milorad. *Hrvatski i crnogorski književno-kulturni smjerokazi*, HCDP „Croatica – Montenegrina“ RH & CKD „M – M“ & Institut za crnogorski jezik i književnost, Osijek, 2013.
- Nikčević, Milorad. *Istorija crnogorske književnosti, knj. III, Crnogorska književnosti od 1852. do 1918*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Nikčević, Milorad. *Josip Juraj Strossmayer i Nikola I. Petrović Njegoš u korespondenciji i dokumentima. U duhovnim prostorima Crne Gore/Boke Kotorske*, HCDP „Croatica – Montenegrina“ RH, CKD „Montenegro – Montenegrina“, ICJJ „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje – Osijek, 2009.
- Nikčević, Milorad. *Književna približavanja*, Osijek, 2001.
- Nikčević, Milorad. *Komparativna filološka odmjerenja*, HCDP „Croatica – Montenegrina“ RH, Geos, CKD „Montenegro – Montenegrina“, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje – Osijek, 2006.
- Nikčević, Milorad. *Metodičke i metodološke književno-problemske studije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2017.
- Nikčević, Milorad. *Na civilizacijskim ishodištima*, CKD „M – M“, Osijek, 1999.
- Nikčević, Milorad. *Njegoš i Ljubiša: uticaji i paralele*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Nikčević, Milorad. *Odsjaji kultura. Hrvatska i crnogorska kultura stoljećima*, Zagreb, 2002.
- Nikčević, Milorad. *Transformacije i strukture. Književne studije i metodički prilozi*, Školske novine, Zagreb, 1982.
- Pižurica, Krsto. „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1983, str. 637–641.
- Radičeski, Naume. *Crnogorska književnost u makedonskome ogledalu*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013.
- Vujačić, Slobodan. „Između tradicije i savremenosti“, *Glas Slavonije*, br. 13443, Osijek, 27. listopada 1988, str. 12.

Aleksandar RADOMAN

CONTRIBUTION OF MILORAD NIKČEVIĆ TO CONTEMPORARY MONTENEGRIN LITERARY STUDIES

In this paper the author reflects on the literary-historical work of Milorad Nikčević. For nearly five decades of active research work, Nikčević created an impressive scientific oeuvre focusing on the Montenegrin literature of the 19th and early 20th century. Through the monographs on the literary relations of Petar II Petrović-Njegoš and Stefan Mitrov Ljubiša, Montenegrin narrative prose of the second half of the 19th and early 20th century, and especially the capital synthesis titled *Montenegrin Literature from 1852 to 1918*, published as the third volume of *The History of Montenegrin Literature*, as well as numerous papers in which he analysed the Montenegrin-Croatian literary, linguistic and cultural ties, Nikčević made an outstanding contribution to the founding of contemporary Montenegrin literary studies.

Key words: *Milorad Nikčević, literary history, Montenegrin literary studies, Petar II Petrović-Njegoš, Stefan Mitrov Ljubiša*